

KUR'AN'IN BAKIŞ AÇISIYLA HIRİSTİYAN-MÜSLÜMAN İLİŞKİLERİ VE SINIRLARI

Ramazan IŞIK*

Sıddık ÜNALAN**

Özet

Hoşgörü ve uzlaşî kültürü İslam ve Müslümanlara yabancı bir kavram değildir. Bu anlamda insanlar arasında barış ve huzur ortamının yaratılması için Kur'an, Müslümanların genelde Ehl-i Kitab'la özeldi ise Hıristiyanlarla güzel iletişim kurmasını teşvik etmektedir. Bununla birlikte sosyal hayatın bir parçası olan hoşgörü ve uzlaşî konusunda kilise samimi ve dürüst davranmamaktadır. Çünkü kilise, 1965 yılında başlattığı diyalogu; İncil'in mesajlarını "öteki"lere yaymanın veya "öteki"leri Hıristiyanlaştırmanın başka bir yolu olarak görmeye ve değerlendirmeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Ehl-i Kitab, Hıristiyan-Müslüman, Hoşgörü ve Misyonerlik.

Abstract

Culture of tolerance and reconciliation is not a foreign concept to Islam and Muslims. In this aspect, in order to consist peace and presence among people the Quran encourage Moslems to have a establish good communication with the people of the book in common and in particular. It seems that the church which is a social part of the life doesn't seem honest and sincere in teh matter of the dialogue, beceuse has been keeping to Christianize the other people and spreading the messages of the Bible.

-
- * Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi, risik@firat.edu.tr
 - ** Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi, sunalan@firat.edu.tr

Keywords: Qur'an, People of the Book, Christian-Muslim, Tolerance and Missionary.

Giriş

Kur'an'da ve İslam literatüründe ilahi kökenli din mensuplarına Ehl-i Kitap tabiri kullanılır. Bu bağlamda, Arapça bir kelime olan *ehl* kelimesi, bir şahıs adı ile birlikte kullanıldığında; o kimse ile aynı çadırda oturanlar, peygamberin adı ile birlikte kullanıldığında; peygamberin aile efradını ifade eder. Kelimenin çoğulu *ahalidir*. Bir şehir veya memleket adı ile birlikte kullanıldığında ise orada yaşayanlara, bazen de özellikle orada doğanlara ve evleri olanlara delalet eder. Dolayısıyla bu kelime "aile ve bir yerde oturanlar" anlamlarına gelir. Kelime zamanla anlam genişlemesine uğramış ve bir şeye iştirak, mensupluk veya aitlik gibi değişik manalarda da kullanılmıştır¹. Genel anlamıyla Ehl-i Kitap kavramı, 'Kitap sahipleri veya kendilerine Kitap verilenler' manasına gelmektedir. İslam literatüründe ise bu kavram; ilahi kökenli olduğu kabul edilen bir dine inanan topluluklar için kullanılmaktadır. Kur'an bu kavramı, Tevrat, Zebur ve İncil gibi vahiy yoluyla gelmiş kutsal Kitap sahibi Yahudi ve Hıristiyanları putperestlerden ayırt etmek için kullanmıştır². Bununla beraber yine İslam literatüründe daha ilk dönemden itibaren Ehl-i Kitap kavramının anlamında, ilk şümülünün dışına çıkılarak bir genişletmenin olduğu da görülmektedir³. Ancak bu konudaki tartışmalar, çalışmamızın sınırları dışındadır.

¹ Bkz., V. Minorsky, "Ehl", MEİA., IV (1997), 201.

² I. Goldziher, "Ehlülkitab" MEİA., IV (1997), 208-209.

³ Bkz., Osman Güner, Resulullah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri, Ankara 1997, 25 vd.; M. Fatih Kesler, Kur'an'da Yahudiler ve Hıristiyanlar, Ankara 1993, 65 vd.; Ahmet Bostancı, Kamu Hukuku Açısından Hz. Peygamber'in Gayri Müslimlerle İlişkileri, İstanbul 2001, 50 vd.

Konuya Kur'an ve Ehl-i Kitab açısından bakıldığında, Hıristiyan-Müslüman ilişkilerinin Hz. Peygamber dönemine kadar uzandığı ve yaklaşık XV. asırlık bir tarihi geçmişe dayandığı görülür. Bu tarihsel süreçte iki toplum arasındaki ilişkiler, inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bu bağlamda, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında bazen verimli ilişkiler olmasına rağmen, çoğu zaman karşılıklı mücadele ve gerginlik dönemleri olmuştur. Bir başka ifadeyle, bu uzun tarihsel süreçte, iki toplum arasındaki ilişkilerde hâkim unsurun, karşılıklı olarak husumet ve düşmanlığa dayalı bir ilişkiler yumağı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, tarihte iki dinsel gelenek mensupları arasında müspet bir takım diyaloglar da kurulmuştur. Bu anlamda Hıristiyan-Müslüman diyalogunda karşılaşılan sorunların temelinde her iki dinsel gelenek taraftarlarının kutsal metinlerinde geçen bazı ayetleri dışlayıcı bir bakış açısıyla değerlendirmeleri bulunmaktadır. Nitekim İsa Mesih'in, 'benimle beraber olmayan bana karşıdır ve benimle beraber devşirmeyen dağıtır'⁴ şeklindeki sözleri, ilk dönem kilise babaları tarafından şiddetli bir biçimde dini dışlayıcılık olarak değerlendirilmiştir. Aynı şekilde bu dışlayıcı bakış açısını, 'Tanrının insanlar arasında ayırım yapmadığını, ama kendisinden korkan ve doğru olanı yapan kişiyi, ulusuna bakmaksızın kabul ettiğini gerçekten anlıyorum'⁵ şeklinde geçen Petrus'un Kornelius hikâyesinde de görmek mümkündür.

Kur'an'a gelince; Kur'an, Ehl-i Kitaba en güzel şekilde hitap edilmesini ister. Nitekim Kur'an; 'içlerinden zulmedenleri bir yana, Ehl-i Kitaba ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da

⁴ Matta: 12/30.

⁵ Resullerin İşleri: 10/34-35.

birdir ve biz, O'na teslim olmuşuzdur”⁶. Yine başka bir ayette; ‘Resulüm! Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir’ buyrulmaktadır⁷. Ancak Kur’an, Hıristiyanların teslis doktrinini ve İsa’nın Tanrılığını da reddeder. Kur’an, bir taraftan Hıristiyanların Müslümanlara karşı sevgi bakımından en yakın kimseler olduğunu söylerken⁸, diğer taraftan da ‘kendilerine Kitab verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, cizye verinceye kadar savaşmayı’ emretmektedir⁹.

Hıristiyan-Müslüman ilişkileri bağlamında günümüze kadar her iki dinsel gelenek taraftarlarının da genellikle ilişkilerin belirlenmesinde önemli rol oynayan dışlayıcı bir bakış açısı geliştirdikleri ve sürekli olarak birbirlerinin iddialarını çürütmeye yönelik çalışmalara büyük önem verdikleri görülmektedir. Ayrıca asırlardır devam eden doktrinal tartışmalar bir yana, Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında var olan gerginliklerin temelinde her iki toplumda var olan mevcut dini fanatizm noktasında din ve siyasi önderlerin başarısızlığının da önemli rol oynadığı bir gerçektir. Şüphesiz mevcut gerginlik sebeplerinden birisi de, iki din mensuplarının kendi mesajlarını “öteki”lere iletme görevi veya endişesidir. Tarihsel tecrübeler, insanların bir diyalog ruhu etrafında bir araya geldiklerinde bile, bu konudaki ciddi kaygılardan kaçınmanın mümkün olmadığını göstermektedir. Her iki din mensuplarının kendi inançlarını yaymada “öteki”lere saygısı ne olursa olsun, bütün insanları

⁶ Ankebut 29/46.

⁷ Nahl 16/125.

⁸ Maide 5/82.

⁹ Tevbe 9/29.

kendi dinlerine döndürmek konusunda kendilerinin bir misyona sahip olduklarını düşünmektedirler. Bu sebeple, misyon ve tebliğ tamamen farklı şekillerde olsa bile, iki toplum arasında her zaman bir gerginlik sebebi olmaya devam etmiştir.

Biz bu makalede, Kur'an'ın Ehl-i Kitab'a bakışını değerlendirerek, hoşgörü ve uzlaşma kültürünün Müslümanlara yabancı bir kavram olmadığını, Kur'an'ın genelde diğer din mensupları ile özelde de Hıristiyanlarla ilişkiler kapısını sürekli açık tuttuğunu ve onlara tevhit inancı temelinde bir arada olmayı teklif ettiğini vurgulamaya çalışacağız. Bununla beraber Hıristiyan-Müslüman diyalogu bağlamında iki dinsel gelenek taraftarları arasında tedirginlik ve gerginliğe sebep olan bazı teolojik sorunları da incelemeye çalışacağız.

1. Kur'an'ın Ehl-i Kitab'a Bakışı Bağlamında Hoşgörü ve Uzlaşma

Başlangıçtan itibaren İslam kendisini, Tanrıya iman ve teslimiyeti esas alan İbrahim (a.s)'ın mensup olduğu Hanif din geleneğinin başka bir ifadesi olarak görmüştür. Ayrıca bu iman ve teslimiyetin sadece İbrahim'le sınırlı olmadığı, Musa ve İsa da dâhil, bütün peygamberlerin tebliğ etmiş oldukları dini kapsadığı bilinmektedir. Bu yüzdendir ki Peygamber ve ondan sonra gelenlerin hemen hiç biri, Kitab ehlinde olanların Müslümanlarla dostluk içinde yaşamalarının bir bedeli olarak, onlardan kendi dinlerini terk etmelerini istememiştir. Zaten Kur'an, Musa ve İsa'nın getirmiş oldukları dini kaldırmış olduğunu hiçbir zaman söylememiş, aksine Tevrat ve İncil'in tamamlayıcısı olduğunu beyan etmiştir. Hatta Kur'an Mekkelilerin İslam'la alay etmeleri karşısında; 'Ey Resulüm! Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen, senden önce kitabı (Tevrat'ı) okuyanlara sor'¹⁰ diyerek peygamberi teskin etmiştir. Ayrıca

¹⁰ Yunus 10/94.

Kur'an, kendisinden şüphe edenleri bilgilendirmek ve teskin etmek için kendinden önce gelen kutsal Kitablara sorulmasını emreder: 'Eğer bilmiyorsanız, Kitablara (bilenlere) sorun'¹¹. Bu anlamda Kur'an ayetlerinin, Müslümanların ve Hıristiyanların aynı kaynaktan gelen bir din ve iman birliği içinde olduklarını tasvir eder. Dolayısıyla, Hıristiyanlık, İslam'ın önerdiği iman ile çelişmez, fakat onda çelişki arayanlar daha çok Hıristiyanların kendileridir. Kur'an, 'Ey Kitab ehli dininizde taşkınlık etmeyin, Allah hakkında gerçek olmayan şeyleri söylemeyin'¹² diyerek, Hıristiyanlığı suçlamak yerine, onların İsa'nın gerçek yolundan sapmış olduklarını söyler. Başka bir ayette de Kur'an şöyle der: 'Ey Kitab ehli dininizde aşırılığa dalmayın ve önceden sapmış, birçoğunu da saptırmış, düz yoldan sapmış bir milletin keyiflerine uymayın'¹³. Kur'an'ın bu ikazlarının Hıristiyan öğretisindeki teslis (trinite) akidesinin bir sonucu olarak Hıristiyanların Tanrıyı üç ayrı varlık olarak değerlendirmelerine yönelik olduğu açıktır¹⁴.

Kur'an, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında hoşgörü ve bir arada yaşamının yanı sıra, dostluk ve karşılıklı saygıya dayalı bir yaşam biçimini teşvik eder. Bu bağlamda Kur'an, Müslümanların Hıristiyanlara karşı herhangi bir zamanda nasıl davranmaları gerektiği konusunda sadece temel ilkeleri ortaya koyar. Dolayısıyla, Hıristiyan-Müslüman ilişkilerini düzenleyen siyasi, politik ve ekonomik tutumlara ilişkin özellikli kurallardan bahsetmez. Ancak bu tür kural ve düzenlemeler için

¹¹ Nahl 16/43.

¹² Nisa 4/171.

¹³ Maide 5/77.

¹⁴ Bkz., M. Aydın, Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, Ankara 1995, 47-52; M. Reşid Rıza, Tefsiru'l Kur'an'ı'l Hakîm, Dar el-Kütübi'l İlmiye, Beyrut 1999, VI/ 22 vd; Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul 1989, II/ 419 vd.; Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul 1989, III/ 38 vd.

genel prensipler ve kaideler ortaya koyar. Her şeyden önce Kur'an, kendinden önce gelen ilahi mesajlara saygı duymakta, farklılıklara saygı duymayı insanlığa emretmekte ve Müslümanların, gayrimüslim adını verdiği Ehl-i Kitab'la uyumlu bir ilişki tesis etmelerini teşvik etmektedir. Kur'an bu konuda şöyle der: 'De ki, biz veya siz, ikimizden biri, ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir. Deki, bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz, biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz: Deki Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak ve sonra aramızda hak ile hükmedecektir. O, en adil hüküm veren ve her şeyi hakkıyla bilendir'¹⁵. Bundan başka Kur'an, kendinden önce gönderilmiş olan Tevrat ve İncil'in doğruluğunu ve yol göstericiliğini tasdik ederek kutsal Kitapların birliği fikrini savunur¹⁶ ve aynı gerçeğin ifadeleri olarak iki dinsel gelenek taraftarları arasında herhangi bir anlaşmazlık veya çatışma konusunda sadece onların hakem olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Kur'an, 'Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara adil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah adaletli olanları sever'¹⁷ ayetini diyalog konusunda açıkça genel bir prensip olarak ifade etmektedir.

Görüldüğü üzere Kur'an, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki sosyal ilişkilerin nasıl olması gerektiği üzerinde durur. Yine Kur'an, 'Kitab ehlinin yiyeceği size helal, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Kitab ehlinin iffetli kadınları evlenmek için size meşrudur'¹⁸ ifadesiyle, bu iki din mensupları arasındaki olması gereken sosyal ilişkileri açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bundan başka Kur'an, inananlara karşı ancak Hıristiyanların dostça davrandığına da işaret eder: 'İnananlara sevgice en

¹⁵ Sebe 34/24-26.

¹⁶ Maide 5/46-47.

¹⁷ Mümtahine 60/8.

¹⁸ Maide 5/5.

yakınları da “biz Hıristiyanlarız” diyenleri bulursun. Çünkü onların içlerinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar¹⁹. Dolayısıyla, barış ve emniyetin egemen olduğu dönemlerde Müslümanlarla gayr-i Müslimlerin bir arada ve huzur içerisinde yaşayabilmeleri ancak kendi yeteneklerine ve bu yolda gösterdikleri çabalara bağlıdır.

Kur’an, Ehl-i Kitab taraftarları arasında tartışmalara, mücadelelere ve gerginliklere sebep olan dinsel geleneklerdeki doktrin ile ilgili konularda büyük farklılıkların var olduğu gerçeğini kabul etmesine karşılık, Müslümanların onlarla güzel tartışmasını emretmektedir: ‘Haksızlık edenleri dışında, Kitab ehli ile en güzel şekilde tartışın’²⁰. Gerçekte bu en geniş anlamıyla evrenseldir. Dış tehlikelerin olmadığı ve barışın egemen olduğu dönemlerde bu hoşgörülü tutum, Hıristiyan-Müslüman diyalogunun ayar damgası olmuştur. Hatta İslam tarihi, gerginlik ve savaş dönemlerinde bile insanların zulmetme eğilimine karşı bir dizginleme olarak, bu tür ilkelerin Müslümanlara hatırlatıldığı örneklerle doludur. Bu yüzden Müslümanların Kur’an’ı iyi okumaları, anlamaları ve onun ruhuna uygun şekilde yorumlamaları önemlidir. Bu anlamda Kur’an’ın dini özgürlüğü ve ötekilere karşı hoş görülü davranmayı emrettiğini ifade etmek yanlış olmasa gerektir. Başlangıçtan itibaren Kur’an’ın birçok ayetinde din ve vicdan özgürlüğüne vurgu yaptığı görülmektedir. Nitekim bu düşünce Kur’an’da birkaç yerde tekrarlanmaktadır. ‘Ve eğer Tanrı isteseydi, hepinizi tek bir ümmet kıları’²¹. Bütün bu Kur’an ayetlerinde farklı dini kimliklerin olabileceğine dikkat çekilerek bunun ilahî bir düzenlemenin neticesi olduğuna işaret edilmektedir. Bu yüzden Kur’an ayetlerinin her biri bu

¹⁹ Maide 5/82.

²⁰ Ankebut 29/46.

²¹ Maide 5/48; 11/118; 16/93.

ilahi amaca yönelik bir referansla devam eder: ‘Şayet Allah dileyseydi, sizi tek bir ümmet yapardı, fakat size verdiği nimetler içinde sizi sınamak istedi’²². Böylece insanoğlunun “Ve siz mutlaka yaptığımız şeylerden sorulacaksınız”²³ ifadesiyle de onun, sorumlu bir varlık olduğunu ortaya koyar. Kur’an aynı zamanda bir zamanlar insanların tek bir ümmetin fertleri olduğu gerçeğini dile getirir²⁴. Böylece Kur’an, tarihte de görüldüğü üzere farklı insan görüşlerinin olabileceğine dikkat çekmekte ve bu farklılıkların Tanrının iradesi ile olduğuna vurgu yapmaktadır: ‘İnsanlar tek bir millettten başka bir şey değildi, ama ayrılığa düştüler. Eğer Rabb’inden bir söz geçmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri konuda hemen aralarında hüküm verilirdi’²⁵. Bu yüzden insanoğlu farklı dini topluluklara ayrılmış olmalarına rağmen, başıboş ilahi rehberden yoksun bırakılmamışlardır. Bu farklılıklara işaret ederken Kur’an, ‘sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik’²⁶ buyurmaktadır. Bu ayetin hemen ardından da “O halde hayır işlerine koşun”²⁷ emri gelmektedir.

Görüldüğü üzere, Kur’an’ın hoşgörü ruhuna sınımsız bağlı kalındığı sürece, bütün toplumların bir arada ve barış içerisinde yaşayabilme başarısını göstereceklerinde şüphe yoktur. Bu anlamda tarihte, İspanya Emevi devleti ile Osmanlı devletinde yaşanmış olan hoşgörü tecrübesini hatırlamaya ihtiyacımız vardır. Yukarıda aktarılan ayetler açıkça dini hoşgörüden bahsetmekte ve dini hoşgörü temelinde dinlerarası ilişkilerin nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Buna göre ayetler, farklı dil ve renklerine rağmen, toplumların birbirleriyle tanışmaları ve etkileşim

²² Maide 5/48.

²³ Nahl 16/93.

²⁴ Bakara 2/213; 10/19.

²⁵ Yunus 10/19.

²⁶ Maide 5/48.

²⁷ Bakara 2/148.

içerisinde olmaları için Tanrının insanlığı farklı yaratmasındaki gayesini ifade eden Kur'an'ın başka ayetleri ile de uyumludur. Kur'an, 'Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Allah yanında en üstün olanınız, günahlardan en çok korkanınızdır'²⁸ buyurmaktadır. Kur'an'ın ileri sürdüğü başka bir önemli ilke de; ilahi ödülü hak eden, Tanrı'nın birliğine inanan her toplum içerisinde faziletli insanların mevcudiyetlerinin onaylanmasıdır. Yine bu prensip, dini hoşgörü düşüncesini güçlendirdiği gibi, dışlayıcılık fikrini de reddetmektedir. Farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse, dini dışlayıcılık Kur'an'ın ruhuna uygun değildir. Çünkü Kur'an, insan için iyi ve güzel işler yapmanın önemini belirterek onların ödüllendirileceği vaadinde bulunmuştur. Nitekim Kur'an'da hemen hemen aynı biçimde iki kez tekrar edilen bir ayette bu temel prensip şöyle ifade edilir: 'Şüphesiz inananlar, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabiiler'den Allah'a ve ahiret gününe inanan ve iyi işler yapanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir'²⁹.

Tarihi süreç içerisinde Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki bu ilişkinin farklı zamanlarda kötüleştiğini görmekteyiz. Peygamber döneminde dostluk ve ahenkli bir ilişki söz konusu olmasına karşılık, sonraki dönemlerde gerginlik ve düşmanlıkların arttığı görülmektedir. Peygamber her zaman sahabelerine farklı dinlere mensup insanlara özellikle de Ehl-i Kitab'a karşı hoşgörülü ve saygılı davranmayı emretmiştir³⁰.

²⁸ Hucurat 49/13.

²⁹ Bakara 2/62; 5/69.

³⁰ Bostancı, 50 vd.

Kur'an, karşılaşma, yüzleşme ve bir arada yaşamının temel unsurlarından birinin, karşılıklı saygı ve hoşgörü temeline dayanan din ve vicdan özgürlüğü olduğunu vurgular. Bu bağlamda Kur'an, ortak bir inanca veya aynı kadere bağlı insanlara işaret etmek için iki kavram kullanır. Bunlar, eshâb ve ehl kavramlarıdır. Kur'an, cennet ve cehennem sakinlerinin yanı sıra, mağara ehl-i gibi aynı kaderi paylaşan insanlara da eshâb der³¹. Aynı zamanda, Nuh, İbrahim, Musa ve Muhammed gibi peygamberlerin yakın aile efradına da ehl şeklinde hitap eder³². Kitab ehline gelince Kur'an, onlara Ehl-i Kitab olarak işaret eder. Ehl kelimesi her zaman bir aile ilişkisini gösterir. Bu yüzden Ehl-i Kitab ifadesinin, 'Kitab Ailesi' olarak tercüme edilmesi yanlış olmasa gerekir.

2. Hıristiyan-Müslüman Diyalogu ve Sınırları

Diyalog kelimesi iki veya daha fazla kişinin bir araya gelerek karşılıklı konuşması demektir. Bu anlamda diyalog farklı din veya kültürlerden insanların inanç ve düşüncelerini birbirlerine zorla kabul ettirme yoluna gitmeden, hoşgörü çerçevesinde bir araya gelip ortak sorunlarını tartışabilmesi ve bir çözüme kavuşturabilmesi anlamına gelir³³. Ancak sağlıklı bir diyalogun oluşabilmesi için gerekli bazı şartlar da vardır. Bu bağlamda diyalog eşit şartlarda ve eşit zeminlerde olmalı, taraflar birbirlerini gerçekten dinlemeye hazır olmalıdır. Ayrıca taraflar, birbirlerine karşı samimi ve dürüst davranmalarının yanı sıra, kendi inanç ve kültürlerini olduğu gibi karşı tarafa aktarabilmelidir. Dolayısıyla taraflar, karşı tarafın her istediğini kabul etmek zorunda olmadığı gibi, bir taraf kendisini karşı tarafın isteklerini kabul etmemek yönünde şartlandırmamalıdır. Diyalogdan maksat, doğrunun ortaya çıkması

³¹ Bakara 2/39; 2/257; 7/42; 10/26; 18/9.

³² Ali İmran 3/33; 11/45.

³³ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ankara 1993, 396.

olmalıdır³⁴. Eğer taraflar arasında bu olması gereken samimi duygular mevcut değilse gerçek anlamda bir diyalogdan söz etmek mümkün değildir.

Dinlerarası diyalog konusu yeni bir fenomen değildir. Ancak yaklaşık son çeyrek asırdan beri, genelde dinler özelde ise Hıristiyan-Müslüman diyalogu, sıkça bahsedilen bir konu haline gelmiş ve taraflar arasında pek çok uluslararası olduğu kadar, ulusal veya bölgesel, toplantı, seminer ve konferanslar düzenlenmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, diyalog toplantılarının yapılmasında veya teşvik edilmesinde Vatikan ve dünya kiliseler birliğinin önemli bir rol oynadığı da görülmektedir. Nitekim dinlerarası diyalog bağlamında dini liderler ve bazı entelektüellerin de davet edildiği toplantılar Dünya Kiliseler Birliğinin öncülüğünde en son Kasım 2000'de Hollanda'nın Amersfoort kentinde gerçekleştirilmiş ve dinlerarası ilişkilerde Dünya Kiliseler Birliğinin görevinin ne olması gerektiğine ilişkin bir bildiri de yayınlanmıştır³⁵. Konuya bu açıdan bakıldığında kilisenin, dinlerarası diyalog konusunu misyonerlik faaliyetleri için bir zemin olarak kabul etmekte ve Hıristiyan mesajının yayılmasının başka bir yolu olarak görmekte olduğu açıktır. Ancak genelde dinlerarası özelde ise Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında diyalog, her zaman sosyal hayatın bir parçası olmuştur. Dolayısıyla, dinsel gelenek taraftarları diyalog sayesinde bir araya gelerek insanlığın ortak sorunlarını tartışabilirler ve bir çözüme kavuşturabilirler. Nitekim dinlerarası diyalog faaliyetleri neticesinde birçok olumlu ve yapıcı gelişmeler kaydedilmiştir. Her şeyden önce diyalogun doğrudan bir sonucu olarak birbirlerini düşman olarak gören farklı din mensupları arasında dostluk köprüleri kurulmuş ve aralarında

³⁴ Bkz., Tümer-Küçük, 416-417.

³⁵ Bkz., Documentation: Striving Together in Dialogue: a Muslim-Christian Call to Reflection an Action, İslam and Christian-Muslim Relations, Vol. 12, No: 4, 2001.

az da olsa bir güven tesis edilmiştir. Aynı şekilde diyalog sayesinde batılı akademik çevrelerde İslam'a ve Müslümanlara karşı tarih boyunca oluşmuş olan bir takım korku ve nefret duygularının yerini, sempati ve uzlaşmacı tutumlar almaya başlamıştır. Bununla beraber hem İslam dünyasında hem de Hıristiyan dünyasında diyaloga olumsuz bakan kesimler de vardır. Başka bir ifadeyle Müslümanlar diyalogu, Kilisenin Müslümanları Hıristiyanlaştırmak için bir hile veya manevrası olarak değerlendirirken, Hıristiyanlar ise diyalogun, kilisenin asli görevi olan İncil'in mesajını yayma misyonunu olumsuz etkilediği inancındadırlar. Bu kesimler, kilisenin diyaloga ilişkin tutumunu tekrar gözden geçirmesini ve değerlendirmesini istemektedir. Dolayısıyla diyalog, iki din mensupları arasında da güvensizlik konusu olmaya devam etmektedir. Bu durum, çoğu Müslüman'ın diyaloga şüphe ile yaklaşmasına sebep olmakta iken, diğer bir kısım Müslüman'ın da, Hıristiyan davetini tanımanın, Hıristiyan öğreti ve geleneklerinin geçerliliğini kabul etmenin başka bir şekli olarak görmektedir. Bu bağlamda, Müslüman-Hıristiyan diyalogunda itiraz konusu olan en önemli iki temel sorunun varlığı dikkat çekmektedir. Bu sorunlardan en başta geleni teolojik sorunlar, diğeri ise misyonerlik faaliyetleridir.

Hıristiyanlık açısından farklı din mensupları ile diyalog, ilk defa Hıristiyan dünya misyon konferansları bağlamında 1910'da Edinburgh'ta, sonra 1928'de Kudüs'de ve daha sonra da 1938'de Hindistan'ın Madras şehirlerindeki konferanslarda gündeme getirilmiştir. Bu konferanslarda öncelikle teolojik açıdan Hıristiyanlık dışı dinlerin ve Tanrının kurtuluş planında bu din mensuplarının yerinin ne olduğu meseleleri tartışılmıştır. Başka bir ifadeyle bu toplantılarda, Hıristiyan dünyasındaki diyalog taraftarlarının zihnini meşgul eden diğer din mensuplarının kurtuluş sorunu çözülmeye veya 'kilise dışında kurtuluş

yoktur' şeklindeki dogma, kısmen hafifletilmeye çalışılmıştır³⁶. En nihayet 1962-1965 tarihleri arasında düzenlenen II. Vatikan Konsili ile birlikte Katolik kilise, ilk defa resmi olarak genelde bütün dinler özelde ise Müslümanlarla diyaloga girmenin ilk adımını atmıştır. Bu konsilde Roma Katolik kilisesi genelde Hıristiyanlık dışı dinlerle, özelde ise Müslümanlarla ilgili olumlu ifadeler içeren bir metni (Nostra Aetate) kabul ederek, Hıristiyanlık dışı geleneklere saygı gösterilmesi ve Hıristiyanların onlarla diyaloga girmesi gereken oluşumlar olduğu kabul edilmiştir³⁷.

Bununla beraber diyalog konusunun tartışılmaya başlanmasından beri, batılı entelektüel çevrelerde diyalogla ilgili üç önemli görüşün öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, geleneksel Hıristiyan öğretisine uygun olarak, 'İsa Mesih'in insanlık için tek kurtuluş yolu' olduğunu savunan dışlayıcı bakış açısıdır. Bu görüşe göre, Hıristiyanlık dışı gelenekler ya eksik veya yanlış veyahut da şeytan işi dinsel geleneklerdir. Bu nedenle de hiçbir kurtarıcı değere sahip değillerdir. Dolayısıyla diğer bütün din mensupları Hıristiyanlaşmadıkları sürece ebedi olarak kaybetmişlerdir. İkinci teolojik görüş ise 'İsa Mesih'i ve Hıristiyanlığı gerçeğin tek temsilcisi olarak gören, ancak bu gerçeğin gizemli bir biçimde diğer dinsel geleneklerde de bulunabileceğini kabul eden kapsamlı bakış açısıdır. Nitekim bazıları, bu dinsel gelenek taraftarlarına isimsiz Hıristiyanlar olarak işaret etmekte iken, bir kısmı da 'bilinmeyen Mesih' diye adlandırmaktadırlar. Bu anlamda kapsamcılar farklı dinsel gelenek taraftarlarının bu bilinmeyen İsa Mesih vasıtasıyla asli günahattan kurtulup, bağışlanmalarının mümkün olduğunu söylerler. Böylece onlara göre, farklı dinsel gelenek taraftarları kendi

³⁶ John Azumah, The Integrity of İnterfaith Dialogue, İslam and Christian-Muslim Relations, Vol. 13, No: 3, 2002, 270-271.

³⁷ Bkz., Ali İsra Güngör, Vatikan, Misyon ve Diyalog, Ankara 1997, 71 vd.

geleneklerinde mevcut olan bu onaylanmamış Mesih vasıtasıyla kurtuluşa ulaşabilirler. Başka bir ifadeyle, Hıristiyanlık dışı dinsel gelenek taraftarlarının, kendi dinsel geleneklerinden dolayı değil, ama anonim Hıristiyanlar olmaları sebebiyle kurtuluşa ulaşmaları mümkündür³⁸. Diyalog tartışmalarında öne çıkan üçüncü teolojik görüş ise, belirli bir dinsel geleneğin insanlık için tek kurtuluş olduğunu öne süren görüşü istisna eden çoğulcu bakış açısıdır. Çoğulcu görüşü savunanlara göre, tarihte Tanrı tarafından belirli zamanlarda gönderilmiş olan bütün dinsel gelenekler, Tanrı'yı ifşa ederler. Bu sebeple de kurtuluşu elde edebilen birçok hak din vardır. Eğer Hıristiyanlar birçok hak ve kurtarıcı dinsel geleneğin var olduğu ihtimalini kabul eder ve Hıristiyanlığın bu dinsel gelenekler arasında Tanrı'ya ulaşan ve dünyayı değiştiren tek dinsel gerçek olduğuna açık olurlarsa, ancak o takdirde gerçek bir diyalog meydana gelebilir³⁹.

Burada amacımız yukarıda ifade edilen görüşler hakkında herhangi bir iddialı eleştiri ortaya koymak değildir. Ancak diyalogla ilgili temel sorunlara insanların dikkatini çekmektir. Bununla beraber hem günümüzde diyalog teolojisi haline gelen çoğulcu görüşlerin hem de tek ve gerçek kurtarıcı dinsel geleneğin Hıristiyanlık olduğunu söyleyen diğer teolojik bakış açılarının şiddetli bir şekilde eleştirildiğini de görmekteyiz. Dolayısıyla Hıristiyan-Müslüman diyalogu söz konusu olduğunda, her iki dinsel gelenek taraftarlarının da karşılıklı ilişkiler adına birbirlerinden talepleri olduğu açıktır. Amaç ne olursa olsun, her şeyden önce her iki dinsel gelenek taraftarları da karşılıklı olarak birbirlerinin kendi dinsel geleneklerinin doğrulunun tasdik edilmesinin

³⁸ Azumah, 269-270.

³⁹ Paul F. Knitter, *One Earth Many Religions: Multifaith Dialogue and Global responsibility*, Mary Knoll NY, Orbis 1995, 30; Ayrıca Bkz., John Hick, *God Has Many Names*, Philadelphia PA, Westminster Pres 1980.

gerekli olduğunu öne sürmekle kalmamakta, aynı zamanda kendi dinsel geleneğinin hakem olmasını istemektedirler. Gerçekte her iki taraf açısından da bakıldığında, bu geçerli ve haklı bir endişedir. Çünkü her iki taraf da kendi dinsel geleneklerinin daha saygın ve değerli olduğunu itiraz kabul etmez şekilde onaylanmasını talep etmektedir. Bu ise, dinsel gelenek mensupları açısından kabul edilemez bir durumdur. Örneğin Müslümanlar, İslam'da İsa'nın çok özel bir yeri olduğu düşüncesini sıklıkla vurgulamayı ihmal etmezler. Ayrıca Müslümanlar, Tanrı'nın İsa'ya birçok mucizeler bahsettiğini ve O'nun Tanrı'nın bir peygamberi olduğunu kabul ederek, Hz. İsa'nın ikinci defa geleceğini sıklıkla dile getirmelerine rağmen, niçin Hıristiyanların, Müslümanların inandığı biçimde, Hz. Muhammed'in Tanrı'nın bir peygamberi olduğu gerçeğini kabul ederek, bu duruşa karşılık veremedikleri daima bir tartışma konusudur. Bu sorun, Hıristiyanların geçmişte ve günümüzde genelde İslam'a, özelde ise Hz. Muhammed'e yönelik iftira ve kötölemelerinin bir neticesi olarak Müslümanlar açısından çok hassas bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁰. Bu bağlamda geçmişte olduğu gibi, günümüz Hıristiyan dünyasının İslam'a ve onun kutsallarına bakış tarzında herhangi bir değişimin söz konusu olmadığı görülmektedir. Çünkü genel Hıristiyan anlayışına göre İslam; Hıristiyanlığın yoldan çıkmış bir değişkesinden başka bir şey olmadığı gibi, Hz. Muhammed de sahte vahiylerin yayıcısı, şehvet ve sefahat düşkünü ve dininden dönmüş bir hilekârdan başka biri değildir⁴¹. Nitekim günümüz batı medyasında Hz. Muhammed'i kötöleme ve yermeye ilişkin yayınlanmış olan karikatürlerin temelinde de Hıristiyan dünyasının bu yanlış ve bağnaz

⁴⁰ Bkz., Galen Johnson, Muhammad and İdeology in Medieval Christian Literature, İslam and Christian-Muslim Relations, Vol. 11, No: 3, 2000, 333-346.

⁴¹ Edward W. Said, Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları), Çev. Berma Ünler, İstanbul 2003, 71-72.

İslam anlayışı bulunmaktadır. Dolayısıyla iki dinsel gelenek arasında bu tür teolojik meseleler halledilmediği sürece, gerçek bir diyalog sürecinin oluşması mümkün görünmemektedir.

Bütün dinlerde olduğu gibi, Hıristiyanlık ve İslam da insanlığı kurtuluşa erdirecek evrensel mesajı sadece kendilerinin sahip olduğunu iddia ederler. Dolayısıyla böyle bir iddia, birinin diğeri tarafından herhangi bir şekilde kabulünü mümkün kılmamaktadır. Başka bir ifadeyle, Hıristiyanlar da Müslümanlar da insanoğlunu kurtuluşa götürecek dinin mutlak kendi dinleri olduğunu öne sürmektedirler. Bu anlamda, İncil birçok yerde İsa'nın dininin evrenselliğini vurgulamaktadır: 'Eğer benim sözüme bağlı kalırsanız, gerçekten öğrencilerim olursunuz. Gerçeği bileceksiniz ve gerçek sizi özgür kılacak⁴². Pavlus doğru yoldan sapmış olan Atinalılara 'Tanrı kendisini tanıksız bırakmadı'⁴³ diyerek gerçek Tanrı'yı aramalarını istemiştir.

İslam'a gelince o da; ilahi vahiy vasıtasıyla işleyen bir evrensel gerçek fikri ortaya koyar. Kur'an, hiçbir toplumun peygambersiz, elçisiz bırakılmadığını ifade eder⁴⁴. Ayrıca Kur'an, beşeri kültürlerin, milletlerin ve dillerin çeşitliliğinin ilahi hikmetin bir eseri olduğunu da söyler. Bu farklılığın gayesi, etnik veya milli kimliklerinden dolayı insanları yargılamak değil, aksine erdemli bir toplum ve hayat için, onların birbiriyle işbirliği yapması veya bu konuda birbirleriyle yarışması içindir. Nitekim Kur'an, 'şüphesiz Allah katında sizin en hayırlınız, takva bakımından en üstün olanınızdır' der⁴⁵. Dolayısıyla Kur'an, daha önce bahsedildiği üzere, diğer dinsel gelenek mensuplarıyla ilişki kurmayı, onlarla tevhit inancı temelinde bir arada yaşamayı teşvik etmektedir. Bu

⁴² Yuhanna: 8/31-32.

⁴³ Resullerin İşleri: 14/17.

⁴⁴ Nahl 16/36.

⁴⁵ Hucurat 49/13.

bağlamda evrensel değerler etrafında genelde bütün dinsel geleneklerle özelde de Hıristiyanlarla ilişkide bulunmak, onlara ve inançlarına saygı göstermek, onları tanımaya çalışmak barış ve huzur ortamının sağlanması açısından İslam'ın Müslümanlara tavsiye ettiği bir davranış biçimidir. Ancak bu ilişkinin eşit şartlarda ve zeminlerde olması gerekmektedir. Bununla beraber diyalogu, misyonerliğin başka bir yolu olarak gören ve diyalog toplantılarını İncil'in mesajlarını ötekilere yayma görevinin yerine getirildiği alanlar olarak değerlendiren kilise ile diyaloga girecek veya bu faaliyetleri yürütecek kişilerin, konusunda uzman kişiler olması gerekmektedir.

Tarihte Müslüman-Hıristiyan çatışmasının kökleşmesinde Hıristiyanlar tarafından İslam dünyasına karşı yürütülen üç temel faaliyetin önemli rol oynadığı ve bunların günümüze kadar Müslüman toplumların zihnini daima meşgul ettiği bilinmektedir. Bunlardan birincisi sömürgecilik ve sömürgeleştirme hareketleri; ikisi misyonerlik faaliyetleri; üçüncüsü ise Oryantalizmdir. Nitekim İslam coğrafyasının tamamı XX. yüzyılın başlarına kadar batılı sömürgeci devletlerin eline geçmiş ve parsellenmiştir. Şüphesiz Hıristiyan misyonerliğinden esinlenmiş olan Avrupa, sömürgecilik tarihi boyunca da aynı misyon ruhu ile beslenmiştir. Çünkü tarih boyunca, misyonerlik çalışmaları ile sömürgecilik hareketlerinin birlikte yürütüldüğü ve bunların birbirlerini tamamladıkları görülmektedir. Nitekim İsa Mesih havarilerine 'gidin ve bütün ulusları şakirtlerim yapın, onları Baba, oğul ve kutsal ruh adına vaftiz edin' dediğinde⁴⁶, sömürge devletlerin sömürgeci yardımcılarıyla bunu yapmalarını onlardan istemiş olması düşünülemez. Çünkü İsa Mesih'in, kendi sevgi misyonununun sömürgeci rekabet ruhu ile uygulanmasını istemeyeceği açıktır. Ancak tarihte böyle olmadığı da

⁴⁶ Matta: 28/19-20.

görülmektedir. Tarih boyunca Misyonerlerle sömürgeci güçler yan yana birlikte hareket etmişler ve genellikle de sömürge devletlerin öncü birlikleri olarak faaliyet göstermişlerdir. Sonuç olarak misyonerlik çalışmalarının amacı ne olursa olsun, sömürgeleşmiş Müslüman toplumlar, bütün misyonerlik çalışmalarından şüphe duyar hale gelmiştir. Müslüman toplumlar bu konuda haksız da değillerdir. Nitekim misyonerlik çalışmalarının amacının sadece bir Müslüman'ı başka bir dine döndürmek değil, Müslümanları İslam ve vatan sevgisinden uzaklaştırarak kendi toplumuna ve kültürüne yabancılaştırmak veya kişiyi kendi toplumunun ve kültürünün düşmanı haline getirmektir⁴⁷. Bu bağlamda misyonerlik faaliyetleri, iddiaların aksine sadece dinsel bir olgudan ibaret olmayıp, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları olan bir tür nüfuz etme aracından başka bir şey değildir⁴⁸. Şüphesiz herhangi bir gizli amacı olmaksızın samimi bir şekilde kendi dinlerini başkaları ile paylaşmak isteyen birçok misyoner vardır. Fakat Müslüman toplumların içinde bulunduğu ruh hali, misyonerlere olumlu ya da olumsuz bakmak açısından herhangi bir ayırım yapmamayı telkin etmektedir. Bu anlamda, misyonerlerin Müslüman ülkelerdeki eğitim, sağlık ve diğer konulardaki çeşitli yardım hizmetleri ile ilgili meselelere sürekli olarak bir şüphe ile yaklaşıldığı inkâr edilemez. Bu tür çalışmalar genellikle misyonerliğin başka bir yolu olarak değerlendirilmektedir. Böylece çoğu Müslüman'ın gözünde misyonerlik faaliyetleri, hem sömürgeci güçlerin siyasi ve ekonomik emellerine hizmet etmek hem de Hıristiyanlığa yeni inanlılar

⁴⁷ Envar el-Cundi, el-Mevsu'a el-Arabiyye, Beyrut 1973, III/245.

⁴⁸ Uygur Kocabaşoğlu, Anadolu'daki Amerika - Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları, Ankara 1991, 21.

kazandırmak olarak değerlendirilmektedir⁴⁹. Yukarıda da belirtildiği gibi, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki ilişkilerin temelinde yatan diğer bir gerginlik unsuru da Hıristiyan toplumların Müslüman toplumlarla ilgili yapmış oldukları Oryantalist çalışmalarıdır. Hıristiyan misyonerliğinin, hem sömürge hareketleri ve oryantalizm çalışmalarından hem de batılılaşma sürecinden çok önceki dönemlere ait bir kavram olmasına rağmen, batıda oryantalist çalışmaların yaygınlaşması ve buna paralel olarak gün yüzüne çıkan sömürgeleştirme hareketleri ile misyonerlik aktiviteleri arasında doğrudan bir ilişki olduğu da kesindir. Örneğin, başta Ortadoğu olmak üzere doğu halklarının din, dil, kültür, tarih ve benzeri alanlarında çalışan oryantalistlerin önemli bir bölümünün doğrudan ya da dolaylı olarak misyonerlik kurumlarıyla irtibatlı oldukları gerçeği hatırlanmalıdır. Aynı şekilde özellikle XIX. yüzyıl ve sonrası çeşitli Ortadoğu ülkelerinde hızla açılan ve Batılılaşma faaliyetlerinin adeta merkezleri konumunda olan kolejlerin hemen hepsinin çeşitli misyonerlik örgütlerince finanse edildiği ve buradaki öğretmenlerin genellikle misyoner oldukları gerçeği de dikkate alınmalıdır⁵⁰. Bu bağlamda Hıristiyan misyonerleri ve örgütlerinin, buldukları ülkelerde açmış oldukları okul ve kolejlerde verdikleri eğitim karşılığında, insanların ruhlarını satın alıp, batılı sömürgeci güçlerin hizmetine sunan tacirlere benzetmek yanlış olmasa gerektir⁵¹.

Genel olarak İslam toplumunda bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında, Müslümanlar, oryantalistlerin amacının İslam'ın aleyhinde

⁴⁹ H. Kraemer, *The Christian Message in a Non-Christian World*, Grand Rapids MI: Kregel Publishers, 1938, 220; L. Borwne, *Prospects of İslam*, Chapter 8, Student Christian Movement, London 1944.

⁵⁰ Şinasi Gündüz-Mahmut Aydın, *Misyonerlik*, İstanbul 2002, 36-38.

⁵¹ Bkz., Nabil Saleh, *Kadı ve Falcı (Beyrutlu Bir Osmanlı Kadısının Mahrem Dünyası 1843)*, Çev. Dost Körpe, İstanbul 2002, 97.

gerçeğin saptırılmasını içeren eserler ürettiklerini, yanlış anlamalara, hatalara ve tahriplere dayalı teoriler düzenlediklerini düşünmektedirler⁵². Müslümanlar bu konuda haksız da sayılmazlar. Nitekim oryantalistler İslam'la ilgili çalışmalarında genellikle, İslam'ın, tahrip etmeyi, şeytansıyı, nefret edilen barbar sürülerini simgelediği üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir⁵³. Dolayısıyla, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki ilişkilerde çatışma ve güvensizlik süreci oluşturulmasında misyonerlik faaliyetlerinin yanı sıra, sömürgecilik hareketlerinin ve Oryantalist çalışmaların çok önemli bir katkısının olduğu göz ardı edilmemelidir. Eğer Hıristiyanlarla Müslümanlar objektif bir şekilde yanlış anlamaları düzeltmek istiyorlarsa, tarihten gelen bir takım ön yargılardan ve yanlış anlaşılmalardan kendilerini kurtarmaları gerekmektedir.

Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında gerginlik sebebi olan ve diyaloga engel teşkil eden sorunlardan, diyalogun misyonerlik faaliyetleri şeklinde anlaşılması hususu üzerinde detaylı bir şekilde durulması önem arz etmektedir. Şüphesiz dinlerin kendi doğrularını yaymaya çalışması kadar doğal bir şey olamaz. Nitekim ilkel ve milli dinler hariç, evrensel dinler her zaman hakikat ve kurtuluş bağlamındaki kendi mesajlarını 'öteki' olarak değerlendirilen diğer insanlara anlatmak ve onları kendi öğretilerine taraftar yapmak çabası içerisinde olmuşlardır. Bu bağlamda, hemen her evrensel dinde kendi dinini yaymayı amaçlayan kurumsal yapılara rastlamak mümkündür. Hıristiyanlıktaki misyonerlik teşkilatı da böyle bir kurumdur. Ancak, Hıristiyan misyonerliği, Hıristiyanlığın dinsel kaynaklarına dayanan kendine has metodolojisinin yanı sıra,

⁵² Bkz., M. Emin Özafşar-M. Mustafa el-Azami-A. Hasan, Oryantalist Yaklaşım İtirazlar, Ankara 1999; G. H. A. Juynboll, Oryantalistik Hadis Araştırmaları (Makaleler), Çev. Mustafa Ertürk, Ankara 2001.

⁵³ Said, 68-72.

Hıristiyan egemenlerin dini şeklinde siyasallaşmasına paralel olarak taşıdığı siyasal, sosyal, kültürel yayılmacılığı hedefleyen misyon anlayışı açısından, kendi doğrularını ötekilere de yaymayı amaçlayan doğal ve masum amacın ötesinde bir yapılanma arz etmektedir⁵⁴. Bu anlamda İslam'daki tebliğ müessesesi ile Hıristiyan misyonerliği arasında çok büyük farklılıkların olduğu açıktır. İslam'da tebliğ, hakikat ve kurtuluş içeren öğretileri tüm insanlara sadece duyurma gayreti ve çabasından başka bir şey değildir. Nitekim Kur'an'da Hz. Peygambere, 'Rabbinden sana indirilene insanlara duyur'⁵⁵ denilmektedir. Dolayısıyla tebliğ bağlamında yürütülen faaliyetlerde amaç, insanları her hal ve şartta Müslümanlaştırmak değil, sadece onların İslami öğretilerle yüzleşmesini sağlamaktır. Buna karşılık, misyonerlikte ise, 'ne yapıp edip' insanları kazanmak ve onları Hıristiyanlaştırmak söz konusudur⁵⁶. Bir başka ifadeyle, İslam'ın tebliğ anlayışında sadece dinsel hakikatlerin insanlara duyurulması söz konusu iken, Hıristiyan misyonerliğinde çeşitli siyasal iktidarlarla bütünleşmiş olan anlayışların dışa yayılması amaçlanmakta ve bu bağlamda yalnızca insanların Hıristiyanlaştırılması değil, aynı zamanda misyonerlik faaliyetleri yürütülen bölgelerde temsil olunan siyasal otoritenin iktidar alanının genişletilmesi çabası da güdülmektedir⁵⁷. Bundan başka tarihsel süreçte misyonerlik kurumlarının, Hıristiyanlığın Roma imparatorluğunun resmi dini olduğu miladi IV. yüzyıldan günümüze kadar her zaman egemen güçlerin din anlayışlarının temsilcisi olduğu ve bu resmi öğretiyi yaymaya çalıştıklarından şüphe yoktur. Kuşkusuz bunu yaparken aynı zamanda egemenlerin sosyal ve siyasal hedeflerinin takipçisi de olmuşlardır. Bu

⁵⁴ Gündüz-Aydın, 14 vd.

⁵⁵ Bkz., Kuran: 5/67; 26/214; 74/1-2.

⁵⁶ Bkz., Pavlus'tan Korintlilere 1. Mektup: 9/ 19-22.

⁵⁷ Bkz., Gündüz-Aydın, 29 vd.

bağlamda, gerek emperyalizmin askeri istila ve işgale dayalı kaba döneminde gerekse günümüzde yaygın olan kültürel, siyasal ve ekonomik hegemonyacılığa dayalı şeklinde, misyonerlik faaliyetlerinin emperyalist amaçlar ve sömürü ile yakın ilişkisi olmuştur⁵⁸. Nitekim günümüzde Hıristiyan misyonerlik teşkilatlarının hemen hepsinin emperyalist olarak bilinen sömürgeci devletlerle ve onların kurumları ile yakın ilişki içerisinde olması bu görüşümüzü teyit etmektedir.

Tarihte de Hıristiyan egemenler, kendi siyasal alanlarını genişletmek ve emperyalist amaçlarını gerçekleştirmek için Hıristiyan misyonerliğini bir araç olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bu bağlamda onlar kendi dünyevi politik ve siyasi heveslerini gerçekleştirmek adına dinin mutlak evrensel değerlerini tahrif etmişlerdir. Dolayısıyla, Hıristiyanlık tarihinde dinin evrensel değerlerinin tahrif edilmesinin birçok trajik sonuçları olduğu bilinmektedir. Bunun en güzel örneğini Haçlı seferleri oluşturmaktadır. Nitekim Papa II. Urban⁵⁹, Kasım 1095 tarihinde Clermont, Konsilinde büyük bir dinleyici kitlesi önünde, putperestleri imha etmek, kutsal toprakları kurtarmak ve buralarda yaşayan Hıristiyanları özgürleştirmek adına I. Haçlı seferini ilan etmiştir. Ayrıca papa konuşmasında, bunu İsa Mesih'in emrettiğini de söylemiştir. Bunun sonucu olarak Hıristiyan savaşçılar büyük bir dini arzu ile Türk-Müslüman Selçuklu şehirlerine saldırmışlar ve her şeyi yakıp yıkmışlardır⁶⁰. I. Haçlı seferini diğerleri takip etmiş ve tarihi süreçte bu seferler Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında düşmanlık ve güvensizlik ruhunun yerleşmesine ve kökleşmesine sebep olmuştur. Buna karşılık, İslam tarihi bir bütün olarak

⁵⁸ Gündüz-Aydın, 29-34.

⁵⁹ <http://www.newadvent.org/cathen/11775b.htm> (14.02.2015)

⁶⁰ <http://www.newadvent.org/cathen/04543c.htm>;

<http://www.newadvent.org/cathen/15210a.htm> (20.02.2015)

ele alındığında genelde gayrimüslimlere yönelik büyük bir tolerans ve hoşgörünün olduğu görülür. Gayrimüslimlere karşı bağnazca davranışların ve bazı şiddet eylemlerinin hiç olmadığını söylemek doğru değildir. Ancak İslam tarihi ile Hıristiyanlık tarihi karşılaştırıldığında, öteki olarak değerlendirilen gruplara yönelik davranışlar açısından Müslümanlara karşılık, Hıristiyanların genelde çok daha hoşgörüsüz ve bağnaz bir tutum sergilediklerini söylemek yanlış olmasa gerektir.

Erken ve Ortaçağ İslam tarihi boyunca Hıristiyanlar arasında İslam'a karşı önemli bir saygılı yaklaşım gösterilmemesine karşılık, günümüzde biraz olsun bu eğilimin değişmeye başladığı da bir gerçektir. Nitekim günümüzde Annemarie Schimmel gibi bazı Hıristiyan bilginlerin İslam'a ve Müslümanlara karşı saygı gösterdiği ve İslam'ın öğretilerini kavramaya ve anlamaya çalıştıkları bilinmektedir. Ancak bu tür örnekler münferit çalışmalardan öte bir şey ifade etmemektedir. Dolayısıyla gerçek bir diyalog sürecinin oluşması için, her iki topluma da yön veren dini önderlerin yanı sıra, siyasi ve politik liderlerin de ötekilere karşı bakış açılarını değiştirmeleri önemlidir. Böyle bir durum, geçmişin yanlışlarını ve hatalarını tamir ederek, önümüzdeki yıllarda her iki dini toplumun daha sağlıklı ve verimli ilişkiler kurmasına fırsat tanıyacağı kesindir. Ancak yine de Hıristiyanlarla Müslümanlar, özellikle de halklar arasında hala birbirlerine karşı var olan karşılıklı olumsuz görüşlerin değiştirilmesi için daha çok çabaların gösterilmesi gerekmektedir. Bu yüzden din önderlerinin iki dini gelenekte de mevcut olan temel evrensel değerleri teşvik etmek için birbirleri ile ortak bir çaba ve işbirliği yapmaları gerekir. Dini liderler ve entelektüel çevrelerin, toplumun Tanrı'ya ve Tanrı'nın istediği sosyal adalet, insan itibarı ve özgürlük gibi evrensel dini değerlere dikkatlerini çekmek için güçlerini birleştirmeleri gerekir. Bu anlamda hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar önemli ahlakî değerlere sahiptirler. Geçmişteki gerginliklere rağmen, iki en

önemli ilahi kaynaklı dinler ailesi olarak her iki dinde mevcut olan insanî ve ahlâkî değerleri ön plana çıkarmak suretiyle, daha verimli, uyumlu ve olumlu bir ilişki bağları geliştirebilirler.

Sonuç

Küreselleşen dünyada Müslümanlarla Hıristiyanların tarihte süregelen karşılaşma ve çatışmaları bir kenara bırakarak karşılıklı işbirliği ve uzlaşma yollarını geliştirmeye çaba sarf ettikleri bir gerçektir. Ancak bu ilişkilerin faydalı ve yararlı olabilmesi için, dinsel gelenek taraftarları arasında sürdürülen bu faaliyetlerinin eşit şartlarda ve zeminlerde yapılması, yetkin kişiler tarafından gerçekleştirilmesi önemlidir. Artık Kilise, diyalogu, İncil'in mesajlarını ötekilere yaymanın başka bir yolu olarak görmemeli, bu konuda samimi ve dürüst davranmalıdır. Bu bağlamda kilisenin, sömürge devletlerin siyasal desteği ile hareket eden, onların siyasal amaçlarına hizmet eden ve resmi din söylemini yaymaya çalışan bir misyon anlayışı yerine, İncil'in mesajlarını ötekilere sadece duyurma bağlamındaki bir misyon anlayışında olmalıdır

Diyalogun sosyal hayatın bir parçası olduğu dikkate alındığında, özellikle de kitle iletişim araçlarının ve haberleşmenin toplumları birbirine daha da yaklaştırdığı günümüzde genelde dinlerarası özeldede Hıristiyan-Müslüman diyaloguna olumsuz bakmanın imkânı yoktur. Ayrıca Hıristiyanlık tarihine bakıldığında, geçmişte İslam'a karşı olumlu bir tutum sergileyen sadece birkaç istisnai düşünür ve teolog varken, günümüzde kilise içinde bile sadece geçmişin hatalarını tamir etmekten de öte karşılıklı bir işbirliğine umutla bakan bir hareketin var olduğu görülmektedir. Ancak bu gelişmeler önemli olmakla birlikte, uzun bir çatışma ve mücadele sürecinin yaralarının hala canlı olduğu ve bu yaraların yeniden kolayca açılacağı dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Bu bağlamda her iki toplum, bu konuda daha büyük bir duyarlılık

sergilemediği sürece, bu uyumlu ilişkilere dayalı beklentilerin gerçekleşmesi mümkün olmayabilir. Gerçekte her iki toplumun da bir çatışma ve yüzleşme ilişkisinden daha çok, karşılıklı güven ve iyi niyete dayalı anlamlı bir diyaloga geçmeye ihtiyaçları vardır ve bu konuda birbirlerine karşı sorumludurlar.

KAYNAKÇA

- ATEŞ, Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, C.II-III, İstanbul 1989.
- AYDIN, Mehmet, Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık, Ankara 1995.
- AZUMAH, John, "The İntegrity of İnterfaith Dialogue", İslam and Christian-Muslim Relations, Vol. 13, No: 3, 2002, 270-271.
- BORWNE, L., Prospects of İslam, Chapter 8, Student Christian Movement, London 1944. Documentation: Striving Together in Dialogue: a Muslim-Christian Call to Reflection an Action, İslam and Christian-Muslim Relations, Vol. 12, No: 4, 2001.
- BOSTANCI, Ahmet, Kamu Hukuku Açısından Hz. Peygamber'in Gayri Müslimlerle İlişkileri, İstanbul 2001.
- el-CUNDİ, Envar, el-Mevsu'a el-Arabiyye, Beyrut 1973, III/245.
- GOLDZİHER, Ignaz., "Ehlülkitab" MEBİA., IV (1997), 208-209, 208.
- GÜNDÜZ,Şinasi –Mahmut Aydın, Misyonerlik, İstanbul 2002.
- GÜNER, Osman, Resullullah'ın Ehl-i Kitab'la Münasebetleri, Ankara 1997.
- GÜNGÖR, Ali İsra, Vatikan, Misyon ve Diyalog, Ankara 1997.
- HICK, John, God Has Many Names, Philadelphia PA, Westminster Pres 1980.
- <http://www.newadvent.org/cathen/04543c.htm>;<http://www.newadvent.org/cathen/11775b.htm> (14.02.2015)
- <http://www.newadvent.org/cathen/11775b.htm> (20.02.2015)
- JOHNSON, Galen, "Muhammad and İdeology in Medieval Christian Literature", İslam and Christian-Muslim Relations, Vol. 11, No: 3, 2000, 333-346.
- JUYNBOLL, G. H. A., Oryantalistik Hadis Araştırmaları (Makaleler), Çev. Mustafa Ertürk, Ankara 2001.
- KNITTER, Paul F., One Earth Many Religions: Multifaith Dialogue and Global responsibility, Mary Knoll NY, Orbis 1995.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, Anadolu'daki Amerika-Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları, Ankara 1991.

- KRAEMER, H., *The Christian Message in a Non-Christian World*, Grand Rapids MI: Kregel Publishers, 1938
- Kur'an-ı Kerim
Kutsal Kitap
- KESLER, M. Fatih, *Kur'an'da Yahudiler ve Hıristiyanlar*, Ankara 1993.
- MINORSKY, V., "Ehl", *MEĀA.*, IV (1997), 201.
- ÖZAFŞAR, M. Emin -M. Mustafa el-Azami-A. Hasan, *Oryantalist Yaklaşım İtirazlar*, Ankara 1999
- RIZA, M. Reşid, *Tefsiru'l Kur'an'i'l Hakîm*, C.VI, *Dar el-Kütübi'l İlmiye*, Beyrut 1999.
- SAID, Edward W., *Şarkiyatçılık (Batı'nın Şark Anlayışları)*, Çev. Berma Ünler, İstanbul 2003.
- SALEH, Nabil, *Kadı ve Falcı (Beyrutlu Bir Osmanlı Kadısının Mahrem Dünyası 1843)*, Çev. Dost Körpe, İstanbul 2002
- TÜMER, Günay -Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993.

